

ELITE EUROPENE ȘI ELITE ROMÂNEȘTI ÎN VEACUL XVIII. ÎNCERCĂRI DE DEFINIRE

Remus Câmpeanu

Ca știință relativ nouă, care studiază procesele sociale, relațiile dintre oameni și instituțiile existente în cadrul comunităților umane, sociologia este prima care a încercat o abordare elitară a evoluției societății. Acest fapt este firesc în condițiile în care, prin definiția anterioară, sociologiei îi revine și sarcina de a contura raporturile dintre categoriile conducătoare și cele conduse, în scopul punctării perspectivelor și selectării modalităților celor mai eficiente de conducere. Poate și din acest motiv, sociologia se interferează deseori cu politologia, iar instrumentele de lucru specifice celor două științe sînt, cîteodată, asemănătoare.

Pornind de la aceste considerente, putem înțelege de ce, sociologia a interpretat conceptul de elită, în primul rînd, ca elită politică, principal subiect al cercetărilor, reușind mai puțin să distingă în cadrul societății, alte categorii elitare. Este adevărat că s-au elaborat în domeniul sociologic definiții de mare varietate privind elitele, toate sînt însă cantonate în sfera realităților social-politice, trecute sau prezente. În acest sens, sociologii au inclus în câmpul elitar marile personalități istorice, conducătorii politici, membrii de rang înalt ai structurilor social-politice, liderii instituțiilor, organizațiilor și grupurilor sociale, deci, în general, persoane care au avut un oarecare rol politic în cadrul comunităților umane. Toate teoriile elitare pe care sociologia și le revendică - începînd de la Machiavelli, continuînd cu Comte, Fichte, Schelling, Schopenhauer, Nietzsche, Carlyle, Emerson, Pareto, Weber, Mosca, Michels și mulți alții, pînă la reprezentanții teoriilor elitare contemporane occidentale - sînt de o impresionantă diversitate dar, folosesc, ca principal criteriu de diferențiere a elitelor, în raport cu masele, criteriul poziției politice¹.

Beneficiind de modelul de cercetare promovat de sociologie, istoria, o știință apropiată prin obiectivele preocupărilor sale, a încercat să preia tematica evoluției elitelor. Bineînțeles, prin prisma istoriei, fosta perspectivă sociologică trebuia lărgită pentru că, în dialectica evoluției sociale, criteriul politic este un criteriu important dar nu unic. Redefinirea și lărgirea conceptului de elită, în sensul noilor valențe pe care i le-a atribuit știința istorică, a reprezentat un proces de durată. Poate nu întîmplător, dacă avem în vedere faptul că însuși termenul "sociologie" provine din limba franceză, primii istorici care au încercat să-și apropie tematica elitelor, conform unor criterii strict științifice, au fost istoricii francezi. În permanent contact cu puternicele curente sociologice franceze, ei au conturat o metodologie de

cercetare a elitelor din perspectivă istorică, metodologie pe care au preluat-o apoi și alte istoriografii europene.

În evoluția studiului istoric legat de elite, un moment important l-a constituit, considerăm, publicarea lucrării lui Roland Mousnier, *Les hiérarchies sociales de 1450 à nos jours*, în 1969, în care se încearcă schițarea unor principii de cercetare într-un domeniu încă nefamiliar științei istorice². Se simte, în această lucrare, imixtiunea sociologiei în câmpul cercetării istorice, dar stratificarea socială pe care o propune autorul, criteriile uzitate pentru evaluarea categoriilor sociale depășesc deja rigidele bariere ale cadrului politic. Ierarhizarea socială propusă de Mousnier, deși acordă un rol important puterii politice, delimitează categoriile sociale și, în funcție de alte criterii: economic, juridic, administrativ, al demnității, al onoarei, al prestigiului, al mentalității și al ideologiei etc. În acest fel, definirea statului social al diferitelor categorii sociale nu se mai limitează la criteriul putere și, în mod firesc, nici elitele nu se mai raportează numai la acest criteriu, pînă atunci atotputernic. Cumulînd multitudinea criteriilor pe care și le stabilește singur, autorul imaginează posibilitatea a trei tipuri de ierarhizare socială: în ordine, în caste și în clase. Desigur, lucrarea nu este una strict focalizată pe o istorie a elitelor, dar principiile stabilite în ea au deschis noi perspective de evaluare a păturilor elitare.

Pe baza acestor îndrăznețe aprecieri, cel care va contura cu adevărat o istorie a elitelor va fi cunoscutul istoric francez Guy Chaussinand-Nogaret. Sub redacția acestuia apare, într-o primă fază, lucrarea *Une histoire des élites 1700-1848*, publicată în 1975, schițînd dinamica sferelor elitare dinspre aristocrație și regalism înspre un regim mai complex, în care câmpul elitar este penetrat și de reprezentanți ai altor categorii sociale care prin pregătire, educație și posibilități economice își reevaluează aspirațiile sociale, tinzînd a se orienta înspre parlament, înspre categoria marilor funcționari, înspre înnobilitare, înspre societățile academice, înspre corpul superior al armatei etc.³ În acest fel, elita economică, politică și socială a Franței devine un amalgam de membri ai diferitelor straturi sociale, reuniți pe criteriile competenței și ale capacității de adaptare. Această grupare conturează în mod serios aristocrația tradițională, nevoită a traversa un temeinic proces de restructurare. Spre a surprinde aceste transformări sociale, autorii apelează la criterii de apreciere a elitelor mai ample decît ale lui Mousnier.

Într-o altă lucrare, *Histoire des élites en France du XVIe au XXe siècle*, apărută în 1991, Chaussinand-Nogaret și echipa sa, revin spre a lărgi definiția conceptului de elită⁴. Ei specifică faptul că elita, cea care concentrează puterea, nu se limitează la anumite clase sociale și că a scrie istoria elitelor înseamnă de fapt a scrie istoria Franței, în toate planurile ei, inclusiv în planul mentalității. Aceasta și datorită faptului că elitele frînează sau accelerează procesele istorice și asupra lor se repercutează, în detaliu, întreaga istorie. Toate transformările sociale devin evidente chiar la nivel elitar, de aceea și societatea franceză evoluează, în acest plan, de la o societate a unei ierarhii stricte, înspre o societate în care nobilimea va

coexista cu alte categorii sociale în birouri, ministere, administrație, armată etc. Chaussinand-Nogaret consideră, astfel, că secolul al XVIII-lea și prima jumătate a celui următor reprezintă perioada în care se face cu adevărat trecerea de la aristocrație spre elite. Desigur, bibliografia elitelor franceze este mult mai bogată, dar, considerăm că, reperatele sus-menționate reprezintă jaloanele fundamentale ale evoluției cercetărilor franceze în acest domeniu, oarecum inedit pentru istoriografia română.

Trecînd în revistă aceste repere, putem observa cu ușurință că după modelul sociologic, francezii înțeleg prin categorii elitare, în primul rînd, acele categorii care, într-un fel saul altul, acced la putere, chiar dacă, în ceea ce privește criteriile de evaluare și de definire, apar permanent noi performanțe. Există, bineînțeles, preocupări și pentru elitele culturale sau provinciale, dar și aici analiza este orientată înspre perspectiva contactelor cu sferile puterii. În acest fel, o definiție clară a elitelor se conturează cu dificultate.

Aceleași obstacole le-a întîmpinat și istoriografia engleză, cu atît mai mult cu cît ea nu are aceleași înclinații înspre abstractizare, sinteză și eseistică istorică asemenea istoriografiei franceze. Cu toate acestea, și în Anglia există tentative de definire a elitelor. Acum aproximativ trei decenii, istoricii englezi nu depășiseră optica tradiționalistă. Elitele, trepte superioare ale unei imaginare scări sociale, constituiau categorii izolate, în care principiul eredității excludea posibilele penetrări. Din acest motiv, genealogia constituia principala știință istorică utilizată în studiul elitelor. Treptat, termenul de elită începe să își lărgescă cîmpul social. Intelectualii, absolvenții formelor superioare de învățămînt, apar tot mai frecvent în studiile istorice privind categoriile elitare.

Din deceniul al optulea, istoria elitelor devine o temă uzuală de cercetare. Pentru istoricii acestei perioade, elita nu mai reprezintă doar nivelul îngust al aristocrației și oligarhiei bancare, comerciale și industriale și se folosește tot mai puțin asocierea termenilor elită-aristocrație, ajungîndu-se treptat, în fapt, la concluzia că, în ierarhia socială engleză, există mai multe elite care evoluează în paralel și care, fiecare în parte, au o mare importanță socială. Treptat, sfera elitelor va încorpora și alte niveluri sociale: reformiștii, deținătorii funcțiilor cheie, membrii marcanți ai administrației, cei activi și dinamici etc. În acest fel, fiecare istoric ajunge să își definească elita în funcție de tematica abordată, fără a ține cont de șabloanele unei definiții generale. Dispare, deci, tendința de a defini o elită unică, abstractă, extensiunea termenului împiedicînd acest fapt. Desigur, studiile stabilesc anumite criterii elitare, dar ele diferă în mare măsură, de la caz la caz. Chiar și în cadrul categoriilor elitare există anumite ierarhii, dinspre elita locală înspre elita de stat, dinspre elita pe domenii înspre elita globală etc. Se fac, de asemenea, distincții între elită și elită profesională, așa încît tendința de a căuta o definiție unică se autodizolvă, iar o definiție la modul general este de neutilizat din punctul de vedere al aplicabilității în studiile și cercetările istorice. Această situație confuză, oarecum,

din istoriografia engleză a elitelor este similară cu cea a celorlalte istoriografii europene în domeniu.

Pentru secolul al XVIII-lea nici una dintre istoriografiile europene nu reușește să-și definească cu deosebită claritate elitele. Există un adevărat noian de definiții și de criterii care se aplică în cercetarea elitelor. În general, pentru perioada menționată, criteriul fundamental de raportare la sfera elitară, în viziunea istoriografiilor europene, este criteriul ierarhiei sociale, condiția apartenenței la una dintre clasele sociale superioare. Iată, în acest sens, doar câteva dintre categoriile sociale pe care istoriografia europeană le-a considerat ca fiind elitare în veacul XVIII: aristocrația cu toate sensurile ei (feudalitatea târzie, marii proprietari funciari, boierimea, nobilimea), clerul superior, ofițerii de rang înalt, marii funcționari ai statului, intelectualitatea sau inteligența, orășenimea bogată, lumea comerțului și a finanțelor etc.⁵

În cazul elitelor transilvănene, istoriografia maghiară și istoriografia germană au putut opera cu ușurință, folosind criteriul apartenenței de clasă, criteriu maturizat în cadrul sistemului legislativ al zonei. Aici elitele sînt bine fixate în mecanismul privilegiilor constituționale și, ca urmare, reperele de cercetare sînt clare.

În cazul românilor ardeleni, pentru secolul al XVIII-lea, clasele sociale traversează o perioadă de cristalizare târzie, datorită neincluzerii în sistemul constituțional, așa încît, în afară de mica nobilime și de clerul superior unit iar spre sfîrșitul secolului de clerul superior ortodox, este greu a distinge alte categorii elitare, folosind criteriul de clasă. Dar pentru că nu putem echivala populația românească cu o simplă și uniformă societate iobăgească, ceea ce nu ar corespunde realității, și pentru că, în fond, orice societate umană își are elitele ei, trebuie să selectăm din puzderia de definiții care caracterizează elitele, pe aceea care ar putea permite centurarea unor elite românești. Avînd în vedere aceste considerente, sîntem obligați la a ne opri la sensurile cele mai generale ale elitei și a reține definiția conform căreia elita desemnează orice categorie a societății care, prin statut economic, politic, social, juridic superior, prin orizont spiritual sau prin aspirații deosebite, se diferențiază de marea masă a populației. Deși, poate prea generală, această definiție, care depășește criteriul de clasă și criteriul conform căruia elita reprezintă doar nivelul de decizie, este unica prin care putem "radiografia" sfera elitară a românilor transilvăneni din veacul al XVIII-lea. De altfel, și în cazul altor populații - sîrbii, slovaci sau rutenii spre exemplu - unde de asemenea clasele sociale erau în epocă în plin proces de maturizare, poate fi aplicată numai această largă definiție elitară, criteriul ierarhiei sociale superioare limitîndu-se doar la redusele categorii ale micii nobilimi, ale clerului superior sau ale intelectualității, în mare parte tot de factură clericală.

Avînd în vedere aceste considerente, se poate propune pentru românii transilvăneni următoarea structură elitară: în primul rînd, un nivel al elitei perfor-

mante, alcătuit, după cum este binecunoscut, din reprezentanții de frunte ai iluminismului românesc, în mare parte membri ai clerului unit, angrenați activ în mișcarea revendicativă românească, a căror viață și activitate a fost și este bine conturată în cercetările istorice, printr-o amplă bibliografie. Apoi, un al doilea nivel, al absolvenților români de gimnaziu și colegii transilvane sau europene, care nu s-au distins printr-o activitate deosebită și nu au lăsat în urma lor lucrări scrise, dar care au popularizat, în mediul în care au trăit, ideile epocii⁶. Acestui nivel i se poate adăuga și categoria puținilor funcționari români pătruși - pe calea educației - în administrația centrală și provincială a imperiului. Din ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea, pătura funcționărească română este în vizibilă creștere. Este aceasta, poate, și o consecință a eșecului mișcării Supplexului, eșec ce a determinat reorientarea programului politic elitar dinspre nivelul revendicărilor direcționate către structurile superioare ale imperiului, înspre educarea maselor și penetrarea în sistem, nu ca națiune ci pe baza carierelor individuale. Ar urma un al treilea nivel, cel al preoților formați în seminarii teologice și al învățătorilor absolvenți ai cursurilor de normă. Acest nivel, chiar dacă nu beneficiază de un orizont spiritual deosebit, are un statut social aparte, bine conturat, superior celor al preoților formați pe la mănăstiri care de-abia au deprins scrisul și cititul, în unul sau doi ani de școală elementară sătească. Acestui nivel i se asimilează, tot datorită statutului social și datorită bunei cunoașteri a limbii germane, categoria puținilor ofițeri români din regimentele de graniță. În sfârșit, un al patrulea nivel al elitelor românești, delimitat prin criterii economice, este nivelul prosperiei negustorimi românești. Este vorba de negustorii români, aromâni sau macedoromâni din zona Banatului care participă la licitarea pământurilor în momentul arendării a unei mari părți a provinciei; de negustorii români din zona Oradei care participă la conducerea orașului, încercând, ca și cei bănățeni, să beneficieze de pavăza privilegiilor ilirice; de negustorii români din sud-estul Transilvaniei și, eventual, de cei din zona Blajului, localitate care, în jurul domeniului episcopal unit, începe să se contureze ca târg românesc. De acest nivel aparține, considerăm, și ceea ce a mai rămas din mica nobilime medievală românească din Hațeg sau Făgăraș. Nici acest nivel, totuși elitar, nu are un orizont deosebit, însă, în cazul negustorilor din sud-estul Transilvaniei și al celor din Banat sau Oradea, se va exprima încă din primele decenii ale secolului, o fermă poziție, ce va deveni o reală problemă politică⁷. Desigur, această negustorime, cunoscută sub termenul generic de "greci", evoluează în cadrul mai larg al negustorimii ortodoxe sârbe și grecești, fiind, uneori, greu de desprins din lanțul solidarității interconfesionale.

Fundamentul acestor categorii elitare îl constituie lumea satului românesc, în special pătura superioară a lumii sătești: juzii, cnezii, obercnezii, unii provizori domeniali, cantorii, preoții și dascălii fără pregătire asigurată în instituțiile formative ale statului, țărănimea liberă etc. Această pătură superioară a lumii rurale nu constituie în sine o elită, nediferențindu-se prin educație, obiceiuri și mentalitate

de marea masă a țărănimii aservite, dar din rîndul ei s-a desprins mica elită românească de secol XVIII, cum s-a putut observa, destul de diversă și, mai ales, din rîndul ei se va forma nivelul elitar românesc, mult mai amplu, de secol XIX.

Din categoriile propuse pentru o cercetare a elitelor românești transilvănene de secol XVIII, unele au fost studiate cu suficientă atenție în istoriografia română. Este vorba de fruntașii iluminismului și ai mișcării naționale, de categoria preoților și învățătorilor formați în instituțiile statului, de ofițerii regimentelor de graniță etc.⁸ A fost relativ bine studiată și pătura superioară a lumii satului, sursă a categoriilor elitare. Mai puțin cunoscute sînt situația micii nobilimi și a negustorimii române și, în special, situația absolvenților români de gimnaziile și colegiile transilvane sau europene. În ceea ce privește ultima categorie, în mod firesc elitară, preocupările pentru conturarea ei sînt de dată relativ recentă.

O analiză istorică temeinică în acest domeniu reprezintă o întreprindere dificilă și de durată, din mai multe motive. În primul rînd, datorită faptului că marea majoritate a registrelor matricole ale colegiilor și gimnaziilor transilvane nu s-au păstrat, iar cele care au rămas sînt deteriorate sau incomplete, în partea lor legată de secolul al XVIII-lea. În al doilea rînd, pentru că și în cazul registrelor care s-au păstrat în stare bună, cu mici excepții, sînt insuficiente. Doar registrele unor școli catolice, alcătuite cu migala specifică a reputatei birocrații iezuite, oferă, cîteodată, informații mai temeinice despre elevi. De cele mai multe ori însă, lipsesc reperele despre naționalitate, religia, originea socială sau vîrsta celor înscriși la studii, matricolele fiind simple liste de nume. Este binecunoscut faptul că, în epocă, criteriul numelui, datorită latinizării, este irelevant, așa încît pe baza acestui criteriu, naționalitatea nu poate fi depistată decît în puține cazuri.

Din motivele sus-menționate, rarele preocupări pentru românii prezenți în gimnaziile sau colegiile au avut tendința de a supraevalua dimensiunile acestei categorii. Puținele informații sigure au fost interpretate în fel și chip, s-au făcut numeroase statistici exagerate, s-au calculat sume, s-au făcut medii ale frecvenței românești pe ani dispași etc. S-a ajuns chiar la situația ca, în sumele calculate pentru elevii români la una sau alta dintre școlile transilvane, să fie socotiți de mai multe ori aceiași elevi. Dacă, spre exemplu, elevul a fost prezent în școală patru sau cinci ani, el este însumat de patru sau cinci ori, așa încît, cifrele referitoare la prezența românească în instituții de învățămînt mediu sau superior sînt, uneori, subiective. Procentele privind frecvența românească au fost calculate, în unele cazuri, pentru ani școlari aflați la intervale mari de timp unul față de celălalt, iar media procentuală a devenit astfel nesigură, fiind binecunoscut faptul că în veacul al XVIII-lea, chiar și în anii școlari succesivi, diferențele de frecvență puteau fi foarte mari datorită războaielor și epidemiilor.⁹

Fără a insista asupra tuturor metodologiilor greșite de calcul, se poate concluziona că numărul mic al informațiilor certe nu permite evaluări pe termen lung. Indiscutabil, numărul românilor în școlile medii și superioare transilvănene

este în creștere pe tot parcursul secolului analizat, reflectând dinamica întregii societăți românești, dar această dinamică nu este totdeauna corect exprimată în planul statisticii școlare. Și, pentru că informațiile oferite de matricole sînt atît de puține, soluția ar fi valorificarea lor maximă nu prin medii, sume, procente și alte metodologii de calcul ci prin simpla publicare a listelor nominale conținute în registre. Este, de altfel, calea pe care o urmează cercetătorii care lucrează în domeniu, în ultimii ani.

- 1 În legătură cu principiile teoriilor elitare reprezentative, vezi Liviu Zăpîrjan, *Contribuții la critica teoriilor elitare*, Cluj, 1979.
- 2 Lucrare apărută la editura "Presses Universitaires de France", Paris.
- 3 Lucrare apărută la editura "Mouton", Paris - La Haye.
- 4 Apărută la editura "Tallandier", Paris.
- 5 Principalele repere bibliografice, pe baza cărora am conturat considerațiile la istoriografia elitelor europene de veac XVIII, sînt: Paul Bloomfield, *Uncommon people. A study of England's Elite*, London, 1955; Vivian R. Gruder, *The Royal Provincial Intendants. A Governing Elite in Eighteenth-Century France*, New York, 1968; R. K. Kolsall, Anne Poole, Annette Ruhn, *Graduates: the Sociology of an Elite*, London, 1972; Sheo Kumar, *The Urban Elite*, Delhi, 1974; A. S. Cohan, *The Irish Political Elite*, Dublin, 1972; Nicholas P. Canny, *The Formation of the Old English Elite in Ireland*, Dublin, 1975; Robert S. Robins, *Political institutionalisation and the integration of elites*, Beverly Hills-London, 1976; Pierre Birnbaum, *The heights of power. An essay on the power elite in France*, Chicago and London, 1977; George Huppert, *Les bourgeois gentilshommes (An essay on the definition of elites in Renaissance France)*, Chicago and London, 1977; *European landed elites in the nineteenth century*, Baltimore & London, 1977; Harvey Chisik, *The limit of reform in the Enlightenment. Attitudes toward the education of the lower classes in eighteenth century France*, Princeton, 1981; Brenda Mehan-Waiers, *Autocracy and aristocracy. The Russian service elite of 1730*, New Jersey, 1982; Robert O. Crummey, *Aristocrats and servitors. The boyar elite in Russia 1613-1689*, Princeton, 1983; Lawrence Stone, Jeanne C. Fawtier Stone, *An open elite? England, 1540-1880*, Oxford, 1986; George Moyser, Margaret Wagstaffe, *Research methods for elite studies*, London, 1987; Nigel Aston, *The French bishops and the coming of the revolution 1786-1790*, Oxford, 1992; John Stoye, *Marsigli's Europe 1680-1730. The life and times of Luigi Ferdinando Marsigli, soldier and virtuoso*, New Haven and London, 1994; Scottish Elites, *Proceeding of the Scottish Historical Studies Seminar. University of Strathclyde 1991-1992*, Edinburg, 1994; David A. Bell, *Lawyers and citizens. The making of a political elite in Old Regime France*, New-York-Oxford, 1994; André Bételle, *Ideologies and intellectuals*, Delhi, 1980; Bertrand Frélaud, *Les bleus de Vannes 1791-1796. Une élite urbaine pendant la Révolution*, Vannes, 1991; Leonard Angel, *Enlightenment East and West*, New York, 1994; Giacomo Zenobi Bandino, *Tarda feudalità e reclutamento delle élites mello State pontificio (secoli XV-XVIII)*, Roma, 1983; Theodor Geiger, *The Danish intelligentsia from the reformation to the present time*, Copenhaga, 1949; Bernard Michel, *La mémoire de Prague. Conscience nationale et intelligentsia dans l'histoire Tchèquie et Slovaque*, Paris, 1986; Dmitri Mirsky, *The intelligentsia of Great Britain*, London, 1935; *The intelligentsia and the intellectuals. Theory, method and case study*, London, 1977; Nikola Filchev, *The intelligentsia in Bulgaria*, Sofia, 1964.
- 6 Sporadică preocupări privind cercetarea acestei categorii elitare pot fi înfîlțite în diferite monografii ale unor școli sau universități transilvănene sau europene. Există publicate pentru secolul al XVIII-lea cîteva liste cu elevii români ai unor școli sau gimnazii din Ardeal ca de exemplu Cluj, Blaj, Bistrița, Sibiu, Alba-Iulia etc. Primul care a inițiat o cercetare sistematică în domeniu a fost

- istoricul Tonk Sándor. La ora actuală, s-a constituit un grup de cercetare la Institutul socio-uman din Tîrgu-Mureș. Volumul referitor la frecvența studenților români la universitățile străine în veacul al XVIII-lea se află în lucru.
- 7 Vehemența cu care a reacționat acest nivel elită împotriva politicii de catolicizare reiese din seria de studii, articole și cărți consacrate momentului unirii religioase. Opoziția se sprijinea pe o puternică bază economică.
  - 8 Istoricii năsăudeni, grupați în jurul revistei "Arhiva someșană", au conturat, în esență, existența unei elite românești legate de funcționarea Institutului militar din Năsăud.
  - 9 Metodologiile greșite de calcul privind frecvența școlară pot crea numeroase probleme. Astfel, Virgil Șotropa, publicînd primul lista elevilor la gimnaziul catolic din Bistrița, concluzionează că la această școală, între anii 1729-1779, ar fi fost prezenți peste 560 de elevi români. Cifra reiese însă prin însumarea elevilor pe ani de învățămînt, fără a se ține cont de faptul că majoritatea elevilor sînt prezenți în școală mai mulți ani, așa încît, urmărind nominal frecvența școlară, numărul real al tinerilor români este aproximativ 266. Cu toate acestea, mulți istorici au preluat cifra oferită de Șotropa, popularizînd o imagine eronată. Din nefericire, nu este un caz singular, există numeroase preluări de informații neverificate în istoriografia școlară de la surse oferite de istorici care au exagerat interpretînd statistic datele documentare.

"Întotdeauna, și în mod necesar, din mijlocul maselor se ridică o nouă minoritate organizată, care se autoimpune ca noua clasă guvernantă. Astfel, majoritatea oamenilor se află într-o condiție de eternă tutelă, este predestinată de o necesitate tragică la a se supune dominației unei minorități restrînse și trebuie să se mulțumească de a fi pedestalul oligarhiei".

R. Michels, *Partidele politice*, 1914